

Підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої освіти до профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі

Ігор Станіславович Войтович¹, Владислав В'ячеславович Папуша²

Опубліковано	Секція	УДК
23.01.2025	Освіта/Педагогіка	378.091.33-028.22:613(072)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14724562>

Анотація. У статті розглядається актуальність профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі. Особлива увага приділяється питанням превенції кібербулінгу, який становить загрозу безпеці учасників освітнього процесу. Виокремлено форми кібербулінгу та охарактеризовано їх. Визначено напрями профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі закладу освіти. Розроблено комплекс заходів для підвищення рівня безпеки освітнього середовища закладу освіти та схарактеризовано доцільність створення в закладах освіти Центрів дослідження кібербулінгу. Окреслено основні компоненти підготовки майбутніх педагогів до ефективного реагування на виклики, пов'язані з інформаційними загрозами, зокрема нами пропонується програма курсу «Профілактика інформаційного насильства в освітньому середовищі», який може бути реалізований у вигляді вибіркової компоненти або ж тренінгу.

Ключові слова: профілактика, інформаційне насильство, превенція, безпечне освітнє середовище, педагогічний заклад вищої освіти, види інформаційного насилля, діагностування інформаційного насилля, кібербулінг.

Training Future Teachers in Higher Education Institutions to Prevent Information Violence in the Educational Environment

Annotation. The article examines the relevance of preventing information violence in the educational environment, especially in pedagogical institutions of higher education. Particular attention is paid to the prevention of cyberbullying, which poses a threat to the safety of participants in the educational process. The concept of «cyberbullying» is defined for the purpose of its correct interpretation and use in further research, as a derivative of the concepts of «bullying» and «cyberspace». The forms of cyberbullying are allocated and characterised.

The directions of prevention of information violence in the educational environment of a higher education institution are determined: 1) acquaintance of participants of the educational

¹ доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри цифрових технологій та методики навчання інформатики, Рівненський державний гуманітарний університет. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2813-5225>.

² кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та інклюзивної освіти, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7972-2465>

process with the peculiarities of the spread and consequences of information violence; 2) systematic educational work on the prevention of information violence (trainings, lectures, round tables, conversations, debates, actions, competitions, meetings with representatives of the cyber police, NGOs, etc.); 3) Formation of legal knowledge and legal behavior among student youth, fostering a responsible attitude towards their own lives and the lives of others.; 4) Development of skills for creating and utilizing a safe educational environment.

A set of measures to improve the security of the educational environment of an educational institution has been developed and the expediency of establishing a Cyberbullying Research Centre in educational institutions has been characterised. There are 6 ways recommended by professionals that are best for preventing cyberbullying: 1) Educate yourself and your students; 2) Establish a relationship that encourages communication; 3) Learn the signs and symptoms; 4) Teach students to be smart online; 5) Monitor classroom online activities and behaviour; 6) Prepare them.

The article analyses approaches to diagnosing information violence, developing non-violence strategies and creating a safe educational environment. To this end, it is proposed to organise a secure information space by introducing means and measures to ensure information security of students, including: legal, technical and software, educational and organisational, moral and ethical norms and rules.

The main components of training future teachers to effectively respond to challenges related to information threats are outlined, in particular, we propose a course program 'Prevention of Information Violence in the Educational Environment', which can be implemented as an elective component or training.

Keywords: prevention, information violence, safe educational environment, pedagogical institution of higher education, types of information violence, diagnosis of information violence, cyberbullying.

Вступ

Сучасний освітній процес у закладах вищої освіти стикається з новими викликами, зокрема з необхідністю профілактики інформаційного насильства. Поширення дезінформації, зростання випадків кібербулінгу та інших видів інформаційного насилля ставлять під загрозу безпеку учасників освітнього середовища. У таких умовах превенція проявів інформаційного насилля стають ключовими завданнями для формування безпечного освітнього середовища. Заклади вищої педагогічної освіти відіграють важливу роль у підготовці майбутніх фахівців, здатних ефективно реагувати на інформаційні загрози та забезпечувати ненасилля в навчальних колективах. Вивчення механізмів впливу кібербулінгу дасть змогу не лише попереджати їх негативні наслідки, але й формувати системний підхід до підтримки психологічного здоров'я учасників освітнього процесу.

Проблемі кібербулінку в закладах освіти присвячені праці багатьох учених. Так, Olutola B., Whitehouse C. [1] досліджували супутні фактори кібербулінгу серед підлітків, які йдуть до школи. Temitayo Oluwaseun Abrahams, Oluwatoyin Ajoke Farayola, Simon Kaggwa, Prisca Ugomma Uwaoma, Azeez Olanipekun Hassan, Samuel Onimisi Dawodu [2] зробили огляд залучення та підзвітності працівників до вирішення проблеми обізнаності та освітніх програм з кібербезпеки. Седих К., Кононова М. [3] досліджували запобігання кібербулінгу студентської молоді в освітньому середовищі. Біда О., Дутка Г., Чичук А., Кучай Т., Подолян І. [4], Тернопільська В. [5] розглядали проблему підготовки учителів до організації профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі. Бедан В. [6] здійснила аналіз проблеми кібербулінгу в сучасному молодіжному середовищі, яка стає надзвичайно актуальною в умовах сьогодення.

З огляду на аналіз праць встановлено, що розробка ефективних методів превенції, спрямованих на створення безпечного освітнього середовища, потребує глибокого

аналізу та впровадження інноваційних підходів. Підготовка майбутніх педагогів до роботи з проявами інформаційного насилля має включати як теоретичне осмислення явища, так і практичне відпрацювання алгоритмів дій у кризових ситуаціях. Саме це забезпечить здатність освітян діагностувати інформаційне насильство, ефективно попереджати його прояви та підтримувати ненасильницькі стосунки серед учасників освітнього процесу.

Перша за все потрібно визначити поняття «кібербулінг» з метою правильного його трактування та використання в подальших дослідженнях. Воно є похідним від понять «булінг» та «кібернетичний простір».

Законодавство України [7] визначає «кіберпростір – середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних».

Булінг (цькування) - діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій (виділено авторами), що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [8].

Також окремо розглядають випадки приниження за допомогою мобільних телефонів та інтернету (СМС-повідомлення, електронні листи, образливі репліки і коментарі у чатах і т. д.), поширення чуток і пліток як кібербулінг. Розрізняють прямий булінг (наприклад, одна дитина вимагає у іншої гроші або речі) і непрямий (наприклад, група учнів поширює неправдиві чутки про свого однокласника), образи і погрози через електронну пошту, мобільний телефон, текстові повідомлення, а також створення наклепницьких веб-сайтів (кібербулінг) [9].

Кібербулінг - це використання інтернету з метою завдати шкоди або залякати іншу людину, особливо шляхом надсилання їй неприємних повідомлень: Школи зобов'язані знайти способи протидії кібербулінгу. За останні десять років кібербулінг стає все більш поширеним явищем серед учнів [10].

Поняття «кібербулінгу» почали розглядати і наші дослідники. Так Скорбун Ірина, Тетяна Слободян [11] розглядають можливість використання мобільних телефонів, електронної пошти, Інтернету, соціальних мереж, блогів, чатів для переслідування людини, поширення її конфіденційної інформації, пліток, ганебних та образливих повідомлень для здійснення булінгу, а «кібербулінг» як його різновид.

У сучасному взаємопов'язаному світі дітям, як ніколи раніше, важко уникнути впливу зловмисників в Інтернеті. Одна з пропозицій, яка допоможе зупинити поширення цієї проблеми, - навчити дітей, як захистити себе та інших від цих шкідливих зловмисників. Школи можуть розповідати дітям про кібербулінг і про те, як розпізнавати ознаки потенційного насильства. Вони також можуть навчити персонал, як реагувати, коли дізнаються про випадок цькування або булінгу в Інтернеті. Вони також можуть допомогти батькам дізнатися про ознаки, на які слід звертати увагу, і про те, як вони можуть більш ефективно контролювати діяльність своїх дітей в Інтернеті.

Для цього вчителі та шкільні адміністратори повинні бути обізнані з різними типами кібербулінгу, щоб вони могли ідентифікувати його, коли побачать, і запропонувати ефективні заходи реагування, які дійсно допоможуть учням. Ці поради можуть допомогти в цьому процесі [12]:

1. Серйозно ставтеся до всіх ознак та повідомлень про кібербулінг.
2. Розкажіть усім учням про ознаки кібербулінгу та про те, що він означає на різних платформах, у додатках та онлайн-іграх.

3. Створіть безпечний простір для повідомлень про випадки онлайн-булінгу, щоб захистити учнів, які зазнають жакливої поведінки.

4. Навчіть дітей документувати свою активність та повідомлення на популярних веб-сайтах і наголосіть на важливості надання доказів кібербулінгу.

5. Завжди переконайтеся, що всі учні знають, що це не їхня провина і що існують способи боротьби з цькуванням, тролінгом та іншими формами булінгу.

Кібербулінг має багато форм і може включати різноманітні дії. Це може бути надсилання образливих текстових повідомлень, погрози в Інтернеті, небажані провокаційні фотографії, публікації образ чи мови ненависті, спроби заразити комп'ютер жертви вірусом, переповнення електронної поштової скриньки повідомленнями² або надсилання шкідливих матеріалів та будь-які інші форми соціальної агресії з використанням Інтернету чи інших цифрових технологій. Деякі з найпоширеніших тактик кібербулінгу коротко описані нижче [13]:

Кіберпереслідування: кривдник неодноразово та інтенсивно переслідує, очорнює або погрожує жертві, що викликає страх. Коли Енні розлучилася з Семом, він надіслав їй багато гнівних, погрозливих, благальних повідомлень. Він поширював неприємні чутки про неї серед її друзів і розмістив у дискусійній групі сексуальної спрямованості фотографію сексуального характеру, яку вона йому надіслала, а також її адресу електронної пошти та номер мобільного телефону.

Кіберзагрози: булер робить погрозливі зауваження в інтернеті або натякає на насильницьку поведінку. Грег створив анонімний обліковий запис в системі обміну миттєвими повідомленнями і надіслав погрозливе повідомлення своїй старшій сестрі, припускаючи, що її вб'ють наступного дня в школі.

Наклеп: кривдник розпускає чутки про людину, щоб зашкодити її репутації. «Деякі хлопці створили веб-сайт «Ми ненавидимо Джо», на якому розміщували жарти, карикатури, плітки та чутки, що зневажали Джо.

Виключення: група кривдників виключає когось з онлайн-розмов, груп або подій, про які розповідають в Інтернеті, щоб образити їхні почуття. Міллі з усіх сил намагається вписатися в групу дівчат у школі. Нещодавно вона посварилася з лідером цієї групи. Тепер Міллі заблокована в дружніх групах усіх дівчат.

Флеймінг: кривдник починає або розпалює бійки в Інтернеті, обмінюючись електронними листами, миттєвими повідомленнями, чатами або коментарями. Часто це різкі висловлювання, спрямовані на конкретну особу. Онлайн-переписка Джо та Алека ставала все злішою і злішою. Образи летіли одна за одною. Наступного дня Джо попередив Алека, щоб він був обережним у школі.

Переслідування: кривдник неодноразово надсилає або публікує злісні, образливі чи образливі повідомлення або коментарі. Сара повідомила директору, що Кайла знущується над іншою ученицею. Коли Сара повернулася додому, у її електронній скриньці було 35 гнівних повідомлень. Анонімні жорстокі повідомлення продовжували надходити - деякі від зовсім незнайомих людей.

Маскування/видавання себе за іншу особу: кривдник створює фальшиву особистість, щоб анонімно переслідувати когось або, видаючи себе за іншу особу, надсилає зловмисні повідомлення чи публікує матеріали, щоб створити для цієї людини неприємності чи небезпеку або зашкодити її репутації чи дружбі. Лаура уважно спостерігала за тим, як Емма увійшла в свій акаунт і дізналася її пароль. Пізніше Лора увійшла в акаунт Емми і надіслала образливе повідомлення хлопцю Емми, Адаму.

Вилазка: кривдник ділиться чиймись секретами або соромітними фотографіями в Інтернеті. Грег, огрядний старшокласник, переодягався в роздягальні після уроку фізкультури. Метт сфотографував його на камеру свого мобільного телефону. За лічені секунди фотографія облетіла всі телефони в школі.

Обман: кривдник обманом змушує когось поділитися з ним приватною інформацією або фотографіями, а потім публікує їх в Інтернеті. Кеті надіслала повідомлення Джессіці, прикинувшись її подругою, і поставила багато запитань. Джессіка відповіла, поділившись дуже особистою інформацією. Кеті переслала повідомлення багатьом іншим людям з власним коментарем: «Джессіка - невдаха».

Схожі типи кібербулінгу виділено Біда О., Дутка Г., Чичук А., Кучай Т., Подолян І. [4]. Виявами кібербулінгу як психологічного віртуального терору можуть бути: знущання чи глузування (приниження) у вигляді образливих текстових повідомлень, відео, фотографій (зокрема фейкових), самозванства (перевтілення в іншу особу у соцмережах), суперечок або флеймінгу, електронного шантажування тощо.

Технології змінили життя підлітків, у тому числі й те, як вони цькують один одного. Цей новий метод цькування, який по-різному називають електронним булінгом, онлайн-булінгом або кібербулінгом, передбачає використання електронної пошти, миттєвих повідомлень, веб-сайтів, кабін для голосування, а також чатів або баш-кімнат для навмисного знущання над іншими. Щоб протидіяти кібербулінгу, освітяни повинні краще розуміти його природу та знати, яких заходів вони можуть вжити для запобігання кібербулінгу в школах.

Кібербулінг стає однією з найгостріших проблем, з якою стикаються батьки та працівники шкіл, оскільки учні все частіше користуються Інтернетом та іншими мобільними комунікаційними технологіями. Вважаючи, що вони вільні від відповідальності, кібер-булери вдаються до жорстоких і шкідливих практик, які принижують, соромлять і ображають однокласників, не боячись відповідати за свої дії. Оскільки ця проблема виникає в прихованому онлайн-світі учнів і виходить за межі школи і додому, вкрай важливо, щоб шкільна адміністрація, батьки та представники громади працювали разом, щоб викоринити цю форму булінгу двадцять першого століття. Спільними зусиллями батьки та педагоги зможуть забезпечити всім дітям навчальне середовище, вільне від переслідувань і залякувань, а також протидіяти цій жорстокій практиці. Неспроможність шкільної адміністрації протистояти кібер-булінгу означає, що вони колективно відвертаються від найбільш підступного аспекту сучасних технологій у школах [14].

Тобто кібербулінг виник внаслідок трансформації традиційного булінгу у віртуальний, що зумовлено тотальною інформатизацією суспільства. Кібербулінг небезпідставно прирівнюють до нового виду насильства, оскільки він супроводжується повторюваними агресивними, довільно-навмисними (не випадковими) діями проти людини, яка не в змозі себе захистити. Враховуючи факт найбільшого поширення цього явища серед дітей та підлітків, а також загрозливі щорічні темпи зростання його проявів, виникає гостра потреба у дослідженні кібербулінгу з наукової та прикладної сторони (ключові детермінанти ймовірного виникнення, прояви, суб'єкт), що уможливить подальшу превенцію та протидію його наслідків. Проблемним та досі невирішеним залишається виникнення та розвиток кібербулінгу в освітньому середовищі серед студентської молоді, де його прояви молода особистість відчуває досить виразно і не менше за підлітків схильна болісно переживати. Важливість цього питання пов'язана з академічною успішністю здобувача, періодом активного становлення його професійного образу Я, професійної самосвідомості, важливих фахових якостей, а також професійної самоактуалізації, чому, на наше переконання, віртуальне насильство завдає помітної шкоди.

Превенція кібербулінгу в освітньому просторі, на думку Седих К., Кононової М. [3], буде ефективною лише в разі охоплення різних рівнів – індивідуального (допомога і підтримка конкретної жертви психологічного віртуального насильства), класний (студентська група), загальноуніверситетський. Відповідно до кожного з рівнів ключовими ми вбачаємо такі напрямки: 1) уважність куратора студентської групи та

викладачів до психологічних взаємин між її учасниками, своєчасна реакція на поведінкові ознаки імовірної жертви, про які зазначалося раніше; 2) проведення педагогічних бесід про загальнолюдські цінності та їх викривлення в сучасному суспільстві, що призводить до необґрунтованої ненависті та заздрості, як наслідок – може слугувати причиною цькування; 3) створення закритих груп на віртуальних платформах для комунікації між суб'єктами педагогічного процесу (викладачами та студентами), корпоративних акаунтів у ЗВО, чітке формулювання правил їх використання, наприклад, збереження користувачами свого паролю від сторонніх осіб, не відкривання додатків чи посилань невідомого змісту, відмова від повідомлення конфіденційних даних на інтернет-ресурсах, обов'язкова ідентифікація кожного учасника через увімкнений відео-зв'язок; 4) створення довірливих стосунків між куратором, викладачами та студентами шляхом періодичної організації спільних зустрічей за межами навчального закладу, чи хоча б кураторських годин в ЗВО; 4) періодичне анонімне опитування (анкетування) членів студентських груп на тему кібербулінгу (чи здійснює особа такі дії сама, чи відчуває їх на собі, як бачить вирішення цієї проблеми); 5) заснування дискусійних груп для педагогічного колективу ЗВО та студентів, організація тренінгових занять, які сприятимуть покращенню комунікативних навичок студентської молоді, спрямовуватимуться на зменшення внутрішньої і зовнішньої агресії по відношенню до оточення, дозволять проаналізувати свій емоційно-психологічний стан, допомагатимуть попереджувати прояви делінквентної поведінки чи її коректувати у відповідності до марально-ціннісних та соціально прийнятих норм у суспільстві; 6) перегляд кінострічок відповідної спрямованості (цінності, кібербулінг) з подальшим аналізом та написанням власного бачення ситуації у вигляді есе.

На думку Тернопільської В. [5] ефективним фактором формування духовноморальної особистості студента виступає створення цілісного освітнього середовища, яке стає запорукою профілактики інформаційного насильства. Створення такого середовища має бути зорієнтованим на узгодження освітніх цілей і завдань, які покладені в основу профілактики інформаційного насильства та є його об'єднувальною основою для усіх суб'єктів освітнього процесу. Профілактична робота в закладі вищої освіти має полягати в тому, щоб кожний студент розумів сутність інформаційного насильства та інформаційної залежності, наслідки розвитку залежності, а також методи захисту від негативної інформаційної дії. Метою профілактики повинні стати формування у юнаків і дівчат установок, які забезпечать стійкість до критичного сприйняття інформаційного середовища, що дозволить убезпечити їх від інформаційного насильства. Профілактику інформаційного насильства в освітньому середовищі закладу вищої освіти необхідно здійснювати за такими напрямками: 1) ознайомлення учасників освітнього процесу з особливостями поширення та наслідками інформаційного насильства; 2) систематична просвітницька робота щодо попередження інформаційного насильства (проведення тренінгів, лекцій, круглих столів, бесід, диспутів, акцій, конкурсів, зустрічей з представниками кіберполіції, громадських організацій та ін.); 3) формування правових знань та правової поведінки студентської молоді, відповідального ставлення до свого та життя інших людей; 4) формування навичок безпечного освітнього середовища.

Безперечно, що організація профілактики інформаційного насильства вимагає скоординованої роботи викладачів щодо розвитку усвідомлених самостійних умінь студентів взаємодіяти з інформаційним середовищем і протистояти негативній інформаційній взаємодії.

Результати

Як зазначено у [4], для підвищення рівня психологічної безпеки освітнього середовища школи і ЗВО необхідно проводити комплекс заходів:

1. Психолого-педагогічний супровід суб'єктів освітнього процесу: психопрофілактична робота; діагностика; консультування – індивідуальне й групове; корекційна робота (індивідуальна й групова);

2. Розробка системи спільних профілактичних заходів просвітницько-пропагандистського характеру, реалізація яких буде сприяти: цілеспрямованому поширенню знань, що підвищують загальну й політичну культуру суб'єктів освітнього процесу з метою протидії поширенню ідеології екстремізму й тероризму; формуванню ціннісно-орієнтованих відносин; гуманізації відносин між представниками різних поколінь; розвитку процесів саморегуляції особистості.

У зарубіжних закладах освіти для цього створюються Центри дослідження кібербулінгу [15]. Дослідницький центр кібербулінгу покликаний надавати актуальну інформацію про характер, масштаби, причини та наслідки кібербулінгу серед підлітків. Центр також досліджує інші види поведінки підлітків в Інтернеті, зокрема секстинг, зловживання соціальними мережами, зловживання цифровими знайомствами, а також питання, пов'язані з цифровим громадянством, стійкістю, емпатією, шкільним кліматом та іншими аспектами. Кібербулінг у школі став новою, електронною формою знущань і переслідувань і визнаний зростаючою проблемою в усьому світі. Можливість використовувати кіберпростір для цькування інших означає, що переслідування, чутки та залякування можуть охопити набагато ширшу аудиторію. Хоча дослідження ще не повністю вивчили наслідки кібер-віктимізації або кібербулінгу, схоже, що вони можуть бути шкідливими для здоров'я молодих людей, що свідчить про необхідність розробки політики та втручань, які намагаються здійснювати деякі європейські країни (наприклад, Німеччина, Люксембург, Бельгія та Велика Британія) [16].

Виділяють такі шість основних способів, рекомендованих фахівцями, які є найкращими для запобігання кібербулінгу [17]:

1. Навчайте себе та своїх учнів. Дізнайтеся, в чому різниця між тим, що кривдник використовує пост в Instagram для кібербулінгу, і негативним коментарем від однокласника. Дізнайтеся, що таке кібербулінг, щоб ви та ваші учні могли правильно його ідентифікувати.

2. Встановіть стосунки, які заохочують до спілкування. Батьки та вчителі, з якими легко спілкуватися - довірені партнери по спілкуванню - часто першими звертаються до жертв булінгу. Запевніть своїх учнів, що вони можуть прийти до вас, щоб їх вислухали.

3. Вивчіть ознаки та симптоми. Дитина, яку раніше завжди сварили за те, що вона розмовляє по телефону в класі, а тепер раптом перестала, швидше за все, має причину для такої зміни поведінки. Ще одна ознака - видалені акаунти, наприклад, раптове виявлення учня у групі класу в Facebook або Instagram.

4. Навчіть учнів бути розумними в Інтернеті. Учні можуть не отримати хороших рекомендацій щодо поведінки в Інтернеті вдома, тому кілька уроків у класі можуть бути корисними. Навчіть їх простим діям, які можуть допомогти, наприклад: зберігати фотографії PG і паролі в таємниці; подумайте, перш ніж публікувати гнівну чи ворожу відповідь; використовувати контроль конфіденційності, щоб визначити, хто бачить і коментує; виходити з громадських/класних комп'ютерів тримати свої телефони заблокованими в налаштуваннях групи.

5. Стежити за діяльністю та поведінкою в Інтернеті в класі. Усвідомлення того, як і де ваші учні проводять час в Інтернеті в класі, є основним способом запобігання кібербулінгу. Ви зможете швидко відреагувати на будь-яке цькування.

6. Підготуйте їх до можливих дій. Оскільки 45% дітей стверджують, що зазнали кібербулінгу, а ще 70% кажуть, що були його свідками, потрібні певні превентивні

вказівки та стратегія. Складіть план протидії цьому виду булінгу у вашому класі вже зараз.

Політика інформаційної безпеки, що стосується здобувачів освіти, має бути розроблена в кожному навчальному закладі та встановлена у вигляді правил, положень, рекомендацій (на вибір закладу). Ці вимоги політики безпеки для здобувачів освіти має бути повідомлена до початку навчання, з можливим підписанням декларації про дотримання цієї політики педагогами та здобувачами освіти.

Так, у [17] пропонується 4 способи, як можна допомогти жертвам кібербулінгу:

1. Нагадайте їм, що вони не самотні. Багато дітей стають жертвами онлайн-булінгу, і навіть знаменитості та професійні спортсмени ставали їхніми жертвами. Нагадування про те, що на їхньому місці був друг або герой, може допомогти їм поіншому поглянути на ситуацію, в якій вони опинилися.

2. Допоможіть їм покласти край булінгу. Незалежно від того, чи повідомляєте ви про булера онлайн або шкільній владі, чи створюєте новий обліковий запис у соціальних мережах для спільної роботи в класі, чи допомагаєте поговорити про це з батьками, припинення булінгу є важливим і часто потребує допомоги дорослих.

3. Навчіть їх не відповідати на цькування. Часто булер чекає на реакцію або відповідь. Вони не отримують уваги, ігноруючи свої напади, і часто намагаються отримати її деінде.

4. Нагадуйте їм про їхні позитивні риси. Більшість булерів шукають слабкі місця і нещадно їх використовують. Підтверджуючи сильні сторони та позитивні аспекти життя жертви, ви можете працювати над тим, щоб виправити шкоду, яку намагався завдати кібербулер.

З метою підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти до профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі нами пропонується програма курсу «Профілактика інформаційного насильства в освітньому середовищі», який може бути реалізований у вигляді вибіркової компоненти або ж тренінгу.

Мета курсу: Формування в майбутніх педагогів компетентностей для виявлення, попередження та реагування на інформаційне насильство в освітньому середовищі.

Тривалість: 90 годин (10 лекцій, 20 практичних занять, 60 самостійної роботи).

Форма проведення: очно, дистанційно або у змішаному форматі.

Зміст курсу:

Модуль 1: Теоретичні основи інформаційного насильства

Тема 1: Поняття інформаційного насильства: основні види та ознаки.

Кібербулінг, хейтинг, дезінформація.

Психологічні наслідки для учнів.

Тема 2: Законодавчі основи протидії інформаційному насильству.

Національне та міжнародне законодавство.

Модуль 2: Методи профілактики інформаційного насильства

Тема 3: Алгоритми дій педагога при виявленні випадків насильства.

Як правильно працювати з постраждалими та агресорами.

Тема 4: Технології створення безпечного середовища у закладі освіти.

Інтерактивні методи роботи з учнями та батьками.

Модуль 3: Психологічна підтримка учасників освітнього процесу

Тема 5: Психологічна допомога постраждалим.

Техніки стабілізації емоційного стану.

Тема 6: Робота з агресорами: корекція поведінки та профілактика повторних дій.

Модуль 4: Практичні кейси та стажування

Тема 7: Моделювання ситуацій інформаційного насильства.

Аналіз реальних кейсів та вироблення рішень.

Тема 8: Рольові ігри для відпрацювання алгоритмів дій педагога.

Складання планів профілактичних заходів.

Очікувані результати навчання:

- Уміння виявляти випадки інформаційного насильства та надавати своєчасну допомогу.
- Знання законодавчих основ протидії інформаційному насильству.
- Розробка та реалізація ефективних профілактичних заходів у навчальному закладі.
- Психологічна готовність до роботи в умовах кризових ситуацій.
- Перейдемо до розробки окремих тем, описаного вище курсу «Профілактика інформаційного насильства в освітньому середовищі», яке доцільно реалізувати під час практики на уроці або позакласної роботи з учнями.
- Заняття з елементами тренінгу для здобувачів освіти є дієвим засобом впливу на особистість дитини. Діти шкільного віку продовжують відображати у грі все, що відбувається навколо. У грі діти моделюють доросле життя і його конфлікти та відображають суспільні конфлікти.

Тема: Безпека спілкування у мережі Інтернет.

Мета: забезпечити розуміння поняття про небезпеки, які існують в Інтернеті та про шляхи їх подолання; розвивати навички протидії виявам агресії та насилля, сприяти безпечному спілкуванню в мережі Інтернет; виховувати почуття самозбереження та цінувати своє життя і здоров'я.

Очікувані результати: здобувачі освіти пояснюватимуть вплив чинників інформаційної небезпеки на здоров'я; умітимуть критично аналізувати повідомлення засобів масової інформації; дотримуватимуться правил безпеки при користуванні комп'ютером, Інтернетом; обґрунтовуватимуть вплив чинників інформаційної небезпеки на здоров'я.

Обладнання і матеріали: кольорові фломастери, маркери, ватман, аркуші А4, стікери, роздатковий матеріал, наочність, проектор, екран, презентація, відео.

Структура тренінгу:

№	Зміст	Час
1.	Вступна частина	5хв.
2.	Основна частина	15 хв
3.	Практична частина	15 хв.
4.	Заклучна частина	10 хв.

Тривалість тренінгу – 45 хвилин

I. Вступна частина

1. Привітання. Вступне слово педагога про розвиток Інтернет та його вплив на різні сфери нашого життя.

2. Знайомство. Вправа «Мій Нікнейм»

Для ефективного співробітництва ми спочатку познайомимось. Що таке нікнейм і для чого його використовують? На проекторі відображається картинка, дивлячись на неї здобувачам освіти потрібно назвати або придумати свій нікнейм, улюблену соціальну мережу і для чого вони її найчастіше використовують.

(Робиться висновок про активність користувачів соціальних мереж та Інтернету загалом.)

3. Очікування. Очікування учасників записуються на стікерах і прикріплюються до малюнку із зображенням комп'ютера.

4. Правила групи. Вся наша діяльність тим чи іншим чином підпорядкована певним правилам. Нам потрібно створити власні правила для роботи.

Запис правил на дошці, / проектування на екрані:

- вимкнути мобільні телефони;
- правило «тут і зараз»;
- правило «піднятої руки»;

- правило добровільної активності;
- говорити по черзі й коротко;
- не критикувати;
- бути толерантними;
- дотримуватись конфіденційності;
- правило «вільної ноги».

II. Основна частина

Гра «Асоціації» - прямокутник до терміну «Інтернет» (синоніми, антоніми, прикметники, дієслова). Записи термінів на дошці або ватмані.

Інформаційне повідомлення про Інтернет

За даними дослідників, український підліток проводить біля комп'ютера 3-5 годин на добу (для порівняння: польський підліток 2-4 години на добу, у вихідні — до 5 годин. У США комп'ютерним іграм діти присвячують більше часу, ніж навчанню. У Швеції учні впродовж 10 років навчання проводять 18 тисяч годин перед екраном комп'ютера). За даними Американської медичної асоціації, за роки, проведені в закладі загальної середньої освіти, середньостатистична дитина бачить по Інтернету 8000 убивств та 100 000 актів насильства.

На сьогодні в Україні проблема безпеки дітей в Інтернеті постала особливо гостро. Тільки об'єднавши наші зусилля, ми зможемо допомогти захистити себе від небезпек віртуального світу та навчитись правилам безпечного поводження у світовій мережі. Перший крок до цього - вміти розрізняти «Добро і зло» в Інтернеті.

Робота в групах «Плюси та мінуси Інтернету»

Здобувачі освіти об'єднуються у дві групи («+» та «-»).

Завдання: команда «плюс» наводить приклади позитивного впливу Інтернету. А команда «мінус» - розповідає про негативний вплив Інтернету. Кожна група 2 -3 хвилини працює над презентацією (плакат з написами або малюнками) свого завдання.

ЗА:

Швидкий доступ до інформації.

Користування електронною поштою.

Спілкування з друзями.

Нові знайомства.

Необмежений доступ до розваг (ігри, фільми).

Можливість відпочивати, не виходячи з дому.

Можливість щось купити он-лайн.

4. Тест «Інтернет: жертва, свідок, агресор?»

Чи користуєтеся ви комп'ютером, мобільним телефоном або граєте у відео - ігри в Інтернеті?

Чи користуєтеся ви соціальними мережами?

Чи доводилося вам бачити онлайн-групу (спільноту), веб-сторінку, інтернет - відео або опитування, які б висміювали конкретну особу?

Чи були ви свідком онлайн - гри, чату або дискусії, де виявлялися б нападки чи жорстокість щодо конкретної особи?

Чи створювали ви фальшивий профіль або навмисно приховували своє ім'я в мережі?

Чи надсилали якісь повідомлення, використовуючи чужий телефон чи акаунт у мережі?

Чи пересилали листа, повідомлення в чаті або фотографію без дозволу їх оригінального адресанта?

Чи розміщували он - лайн фото або відео людей без їхнього дозволу?

Підрахуйте відповіді ТАК і НІ.

Ключ до тесту:

Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 1—2 — ви потенційна жертва кібербулінгу.

Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 3—4 — ви були свідком кібербулінгу.

Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 5—8 — ваша поведінка могла призвести до кібербулінгу.

Як виявилось, кожен хоч раз у житті був жертвою, агресором або свідком кібербулінгу. Тому важливо більше дізнатися про це явище.

5. Перегляд відеоролика «Кібербулінг Як себе убезпечити».

<https://www.youtube.com/watch?v=U9l4CFQK9N8>

Запитання для обговорення:

Що може зробити той, кому надходять повідомлення неприємного змісту? (Заблокувати номер, з якого вони надходять.)

Як позбутися неприємного співрозмовника у соціальній мережі? (Відправити його у спам або «чорний список».)

Чи можна додавати різних людей в одну групу без погодження з кожним із них? (не варто це робити. Краще зробити декілька груп за інтересами: однокласники, друзі у дворі, родина)

Що робити, коли хтось ображає тебе в Інтернеті, поширює плітки, твої особисті фото чи відео? (Поскаржитися адміністратору сайту, модератору групи чи форуму.)

Щодо Інтернету діють такі самі норми і закони, як і всього в реальному житті. Тому кожен має право на повагу і доброзичливе ставлення до себе».

III. Заключна частина. Перевірка рівня засвоєння знань.

1. Вправа «Міф» і «Факт». Зачитати твердження і запропонувати здобувачам освіти зайняти позицію відповідно до їхнього ставлення. Запропонувати 1–2 бажаючим пояснити свою позицію. Після цього зачитати правильну відповідь.

ТВЕРДЖЕННЯ

У булінгу та кібербулінгу немає нічого серйозного. Це просто дражнилки.

Якщо над кимось знущаються, він сам винен у цьому.

Дехто з тих, над ким знущалися, може почати ображати інших.

Коли ти бачиш, що з когось знущаються, найкраще вдати, ніби нічого не помічаєш.

Не варто використовувати назви міст, імена, номери телефонів та дату народження як надійні паролі.

Якщо ви збираєтесь поширити інформацію, фотографії своїх знайомих, не треба запитувати їхнього дозволу. Все, що ви публікуєте он-лайн, може бути розповсюджене набагато ширше.

ВІДПОВІДІ

Міф. Жертви булінгу переживають важкі емоції — почуття приниження та сором, страх, розпач і злість. Інколи така ситуація може заподіяти людині непоправну шкоду.

Міф. Ні з кого не можна знущатися! Кривдник несе повну відповідальність за свої дії.

Факт. На жаль, деякі люди, які зазнали приниження, згодом так само зганяють свою злість на інших.

Міф. Не існує поняття «невинний спостерігач». Якщо ти бачиш, що над кимось знущаються, і нічого нікому про це не кажеш, то не розв'язуєш проблему, а певною мірою стаєш співучасником булінгу. Ви можете:

1) виступити проти булера (дати йому зрозуміти, що такі його дії оцінюєте негативно),

2) підтримати жертву (особисто чи в публічному віртуальному просторі висловити думку про те, що кібербулінг — це погано; цим Ви надаєте емоційну підтримку, що дуже потрібно жертві);

3) повідомити близьким дорослим та адміністрації сайту про факт некоректної поведінки в Інтернеті.

Факт. Існують спеціальні програми-відмички, які послідовно перебирають всі слова у словнику та цифри, і в такий спосіб можуть розкрити простий пароль.

Міф. Обов'язково спершу спитайте у них дозволу. Можливо, комусь буде неприємно, що ви поширили інформацію про нього.

Факт. Майже кожен користувач може роздрукувати фотографії, відео та інші ваші приватні дані. Не забувайте про налаштування конфіденційності: обмежте читацьку аудиторію своїми друзями. Втім, майте на увазі, що вони можуть переслати вашу інформацію іншим користувачам.

2.Зворотний зв'язок. Рефлексія. Вправа «Продовжи речення...»

«Після цього заняття я знатиму як/вмітиму.... /, робитиму...».

3.Очікування. Чи справдились ваші очікування щодо нашої сьогоднішньої зустрічі? Якщо так, зніміть з малюнка свої стікери, де ви записували свої очікування. Якщо зовсім не справдились, лишіть їх на місці, а якщо справдились частково, прикріпіть свій стікер на край малюнка.

4. Прощання. Учасники стають у коло, ведучий пропонує послідовно, один за одним, по колу обмінятися побажаннями. « Я бажаю тобі, щоб ти не став жертвою кібербулінгу» тощо.

Проведення такого тренінгового заняття надзвичайно корисне як для майбутніх учителів інформатики під час практики, так для учнів, які в багатьох випадках вперше знайомляться з поняттям «кібербулінг», але після тренінгу володіють базовими вміннями протидії йому.

Висновки

Основним завданням закладів вищої освіти є формування у майбутніх учителів знань і навичок, що дозволяють їм безпечно працювати з технологіями, даними і цифровими системами, а також розуміння важливості захисту особистої та навчальної інформації. Це охоплює багато аспектів, від правових аспектів захисту персональних даних до технічних заходів безпеки в інформаційних системах. З цією метою здобувачі вищої освіти – майбутні вчителі повинні вивчати не лише теоретичні аспекти безпеки, а й практичні навички, як наприклад, налаштування надійних паролів, безпечне використання Інтернету, захист від фішингу, використання віртуальних приватних мереж (VPN) та антивірусних програм, способи захисту своїх особистих даних, захист даних навчального закладу.

Другим важливим аспектом є створення безпечних умов для доступу до навчальних ресурсів. Це включає захист платформ для дистанційного навчання, серверів, на яких зберігаються академічні дані, а також забезпечення безпеки при використанні хмарних технологій для зберігання та обміну документами. В умовах пандемії та переходу на дистанційне навчання цей аспект став ще більш актуальним, оскільки навчальні заклади змушені покладатися на онлайн-платформи для проведення лекцій, здачі іспитів і передачі матеріалів.

Крім того, важливо створювати чіткі правила користування мережами і програмними засобами в межах навчального закладу. Зазвичай для цього в організаціях розробляють політики безпеки, що регулюють доступ до інформаційних ресурсів, використання електронної пошти, а також правила поведінки у разі виявлення кіберзагроз або інцидентів кібербулінгу. Такі політики повинні бути доступні для всіх

учасників навчального процесу, а також регулярно оновлюватися з урахуванням нових викликів і загроз у сфері інформаційної безпеки.

Перспективними будуть дослідження нових форм інформаційного насильства, які виникають із розвитком цифрових технологій, зокрема впливу штучного інтелекту на розповсюдження дезінформації, deepfake-матеріалів та алгоритмічних маніпуляцій у соціальних мережах. Подальші дослідження в цьому напрямі дозволять вдосконалити існуючі методи профілактики, підвищити рівень інформаційної безпеки у закладах освіти та сприяти формуванню стійкого й гармонійного освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Olutola, B., & Whitehouse, C. (2024). Cyberbullying among School Going Adolescents. What Are the Associated Factors?. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies*, 5(11), 132-143. <http://dx.doi.org/10.61838/kman.jayps.5.11.16>
2. Temitayo Oluwaseun Abrahams, Oluwatoyin Ajoke Farayola, Simon Kaggwa, Prisca Ugomma Uwaoma, Azeez Olanipekun Hassan, & Samuel Onimisi Dawodu. (2024). Cybersecurity awareness and education programs: a review of employee engagement and accountability. *Computer Science & IT Research Journal*, 5(1), 100-119. <https://doi.org/10.51594/csitjr.v5i1.708>
3. Седих К. В., Кононова М. М. Превенція кібербулінгу як умова самоактуалізації студентської молоді в освітньому середовищі. *Гібітус*. Вип. 41, 2022. С. 187-191. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/41-2022/32.pdf>
4. Біда Олена, Дутка Ганна, Чичук Антоніна, Кучай Тетяна, Подолян Іван. (2024) Підготовка учителів до організації профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. No 5(39), С.59 - 68 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-59-68](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-59-68)
5. Тернопільська, В. (2024, 5 вересня) Профілактика інформаційного насильства в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Освітні обрії. Scientific journals of Precarpathian National University*. No 1 (58), 2024 <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/8341/8496>
6. Бедан Вікторія (2022) Проблема кібербулінгу у молодіжному середовищі: теоретичний аналіз. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, No 1, , С. 42-47. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.6>
7. *Про основні засади забезпечення кібербезпеки України*. (б. д.). Офіційний вебпортал парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
8. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)*. (2018, 18 грудня). Офіційний вебпортал парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
9. *Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству*. (2018, 18 травня). Офіційний вебпортал парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>
10. *Cyberbullying*. (б. д.). Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cyberbullying>
11. *Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників*. Упорядн.: Ірина Скорбун, Тетяна Слободян. Вид. друге, доп. і оновл. Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/02/18/Posibnyk_POPEREDZHENNYA_NASYLSTVA.pdf

12. *What Can Schools Do to Help With Cyberbullying? — Delete Cyberbullying.* (2024, 1 липня). Delete Cyberbullying. <https://www.endcyberbullying.net/blog/what-can-schools-do-to-help-with-cyberbullying>
13. Matej Cepin, Urška Slana, Beate Roggenbuck, Valborg Edert, Mathias Kaps, Giacomo Trevisan, Mojca Galun. (w.d.) Joining forces to Combat Cyberbullying in Schools. <https://socialna-akademija.si/joiningforces/>
14. Beale, A. V., & Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What School Administrators (and Parents) Can Do. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 81(1), 8–12. <https://doi.org/10.3200/TCHS.81.1.8-12>
15. *Cyberbullying Research Center - How to Identify, Prevent, and Respond.* (б. д.). Cyberbullying Research Center. <https://cyberbullying.org/>
16. Marczak, M., & Coyne, I. (2010). Cyberbullying at School: Good Practice and Legal Aspects in the United Kingdom. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20(2), 182-193. <https://doi.org/10.1375/ajgc.20.2.182>
17. *How to Prevent and Stop Cyberbullying in Schools: 6 Effective Ways.* (б. д.). Positive Action: A digital and evidenced-based SEL program | Positive Action. <https://www.positiveaction.net/cyberbullying-prevention>